

Резюме

Закревський А. В. Сьомий та восьмий періоди розвитку українського суспільства та державності (початок ХХ ст. – наш час) у контексті кримінальної відповідальності за порушення права на захист.

У статті досліджуються історичні передумови розвитку кримінальної відповідальності за порушення права на захист у період з початку ХХ ст. і до нашого часу.

Ключові слова: історичні передумови розвитку, кримінальна відповідальність, порушення права на захист.

Резюме

Закревский А. В. Седьмой и восьмой периоды развития украинского общества и государственности (начало ХХ в. – наше время) в контексте уголовной ответственности за нарушение права на защиту.

В статье исследуются исторические предпосылки развития уголовной ответственности за нарушение права на защиту в период с начала ХХ в. и до нашего времени.

Ключевые слова: исторические предпосылки развития, уголовная ответственность, нарушение права на защиту.

Summary

Zakrevskiy A. The seventh and eighth periods of development of the Ukrainian society and statehood (the beginning of the 20th century – present time) in the context of criminal liability for violation of the rights to defense.

The article analyses the historical background of the development of criminal liability for violation of the right to defense over the period from the beginning of the 20th century up to present.

Key words: the historical background of the development, criminal liability, violation of the right to defense.

УДК 343.341

І. О. КРИВОРУЧКО

Іван Олександрович Криворучко, здобувач Київського університету права НАН України

**ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ З ПИТАНЬ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ОСІБ
ПО СТВОРЕННЮ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ ЧИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

За роки незалежності в нашій країні вжито чимало заходів, направлених на протидію тероризму. Указом Президента України від 11.12.1998 р. створено Антитерористичний центр при СБУ. У 2003 р. прийнято Закон України «Про боротьбу з тероризмом» та ратифіковано міжнародні антитерористичні конвенції. Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 прийнято за основу проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними».

Разом із цим, за останні два роки в Україні значно зросла кількість злочинів терористичного характеру. Відповідно до форми № 1 Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, що затвердженої наказом Генерального прокурора України № 100 від 23.10.2012 р.¹, якщо за весь 2013 р. правоохоронними органами обліковано лише одне кримінальне провадження за фактом створення терористичної організації, то у 2014 р. – 478 та за 8 місяців 2015 р. – 543. В умовах поширення протягом 2014–2015 рр. терористичної діяльності надзвичайну небезпеку становить набуття останньою організованих форм. Викладене свідчить про збільшення кількості терористичних груп і терористичних організацій на території України, що відповідно потребує розроблення дієвих механізмів протидії діяльності таких стійких об'єднань.

Розроблення теоретичних основ запобігання злочинам є одним із основних завдань криминології. Незважаючи на безліч існуючих методик запобігання окремим видам злочинності, теоретичні і практичні основи боротьби зі злочинами, пов'язаними зі створенням терористичної групи чи терористичної організації, що відповідають сучасним соціально-політичним умовам, криминогенній обстановці і правозастосовній практиці, до цього часу залишаються недостатньо розробленими.

Слід зазначити, що в умовах поширення терористичної діяльності та організованої злочинності надзвичайно велику небезпеку становить злиття цих двох видів злочинності й набуття терористичною діяльністю організованих форм. Однією з причин негативної ситуації у цій сфері є недостатня наукова розробка проблеми, відсутність чіткої кримінально-правової та криминологічної концепцій і відповідних наукових рекомендацій з виявлення, розкриття і запобігання вказаним явищам. Викладене, безумовно, потребує наукових розробок, спрямованих на дослідження й удосконалення конкретних заходів протидії організованому тероризму.

Увага питанням кримінально-правових та криминологічних засад протидії тероризму приділялася в роботах П. П. Андрушка, В. Ф. Антипенка, Ю. М. Антоняна, О. М. Джужи, В. П. Ємельянова, В. Н. Кубальського, Б. Д. Леонова, В. А. Ліпкана, Д. Й. Никифорчука, М. В. Семикіна та інших. Попри значний внесок цих та інших вчених у розробку аналізованої проблеми, слід зазначити, що невирішеною залишається проб-

лема відмежування злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України (створення терористичних груп чи терористичних організацій) від злочинів із суміжними складами. Її вирішення не можливе без з'ясування тенденцій судової практики з питань кваліфікації дій осіб по створенню терористичної групи чи терористичної організації, що і є метою даної статті.

Як зазначає кримінолог Ю. М. Антонян, у політологічній, соціологічній та юридичній літературі наводиться близько ста визначень тероризму, проте всі вони, як правило, вказують на дві основних ознаки безпосередньо терористичних дій – насильство і його наслідок – залякування. Використання крайнього насильства і погрози його застосування для досягнення публічної чи політичної мети є найбільш поширеним визначенням тероризму в зарубіжній та вітчизняній літературі. Це основна риса тероризму, його специфіка, що дозволяє відмежувати його від суміжних і схожих на нього злочинів². Із наведеною науковою позицією згодні вчені Ю. В. Гаврилін та Л. В. Смирнов, які зазначають, що основними ознаками тероризму є насильство та навмисне створення обстановки страху. Вчені підкреслюють, що основною рисою тероризму є його публічність, гласність скоєння суспільно небезпечних посягань, за наслідками яких наражаються на небезпеку одні особи та їх майно, при тому, що метою їх вчинення є примушення до певної поведінки інших осіб³.

Значну увагу розв'язанню питань відмежування тероризму від суміжних кримінально-правових категорій приділено В. П. Смеляновим. Вчений підкреслює, що серед однорівневих з тероризмом діянь найчастіше мають схожість за тими чи іншими ознаками такі, як піратство, бандитизм, диверсія. У своїй праці «Тероризм і злочини з ознаками тероризму» В. П. Смелянов обґрунтовує відмежування терористичного акту від диверсії, зазначаючи таке: якщо диверсія виражається у вчиненні вибухів, підпалів або інших суспільно-небезпечних дій, то тероризм включає і погрозу їх вчинення; метою диверсійних актів – є ослаблення держави, а здійснення терористичних актів – вплив на прийняття певного рішення; якщо диверсанти діють таємно, то терористи зазвичай – відкрито, з висуненням своїх вимог⁴.

Таким чином, наявні наукові обґрунтування відмежування злочинів терористичної спрямованості від таких злочинів, як диверсія, піратство, бандитизм, дії, спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу або на захоплення державної влади. Проте, не обґрунтовано питання розмежування терористичної організації та злочинної організації, участі в терористичній організації чи в непередбаченому чинним законодавством воєнізованому формуванні.

У зв'язку з цим у правозастосуванні виникають складнощі щодо розуміння змісту відповідних кримінально-правових норм та відсутня єдина позиція стосовно кримінально-правової кваліфікації злочинних діянь, пов'язаних із діяльністю терористичних груп та організацій.

Для прикладу, вироком Слов'янського міськрайонного суду Донецької обл. від 13.01.2015 р. притягнуто винну особу до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України, а саме за участь в терористичній організації та сприянні її діяльності.

В описовій частині рішення суду зазначено, що у 2014 р. у м. Донецьк створено стійке ієрархічне об'єднання – терористичну організацію, так звану «Донецьку народну Республіку» (далі – ДНР), учасники якої на території України займаються вчиненням актів тероризму, залякуванням населення, вбивством громадян, захопленням адміністративних будівель органів державної влади і місцевого самоврядування, що призводить до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі. Основною метою діяльності вказаної терористичної організації є насильницька зміна та повалення конституційного ладу, захоплення державної влади в Україні, а також зміна меж території і державного кордону України, шляхом створення незаконного державного утворення ДНР. Вказана терористична організація є стійкою, має чітку ієрархію та структуру, яка складається з політичного та силового блоків, а також розподіл функцій між її учасниками, на яких покладені відповідні обов'язки згідно з планом спільних злочинних дій⁵.

Аналогічним чином, вироками місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 12.03.2015 р.⁶, Бердянського районного суду Запорізької обл. від 06.04.2015 р.⁷ та Краснолиманського районного суду Донецької обл. від 22.06.2015 р.⁸ притягнуто трьох осіб до кримінальної відповідальності за ст. 258-3 КК України за сприяння діяльності терористичної організації ДНР.

Отже, при розгляді вказаних кримінальних проваджень судом зроблено висновок, що формування «Донецька народна республіка» є терористичною організацією, і відповідно дії винних осіб кваліфіковано за ознаками злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України, тобто створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Разом із цим, у 2015 р. судами України винесено три вироки, за якими притягнуто до кримінальної відповідальності винних осіб, які сприяли діяльності ДНР за ст. 256 КК України (сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності), оскільки в описовій частині відповідних судових рішень ДНР визначена вже не як *терористична*, а як *злочинна* організація.

Так, в описовій частині вироку Волновахського районного суду Донецької обл. від 6.02.2015 р.⁹ зазначено, що обвинувачений Особа 1 протягом вересня–жовтня 2014 р., діючи умисно, за власною ініціативою, поділяючи мету створення та функціонування злочинної організації «Донецька народна республіка» («ДНР»), а саме – зміну меж території та державного кордону України в спосіб, що суперечить порядку, встановленому Конституцією України, маючи злочинний намір щодо заздалегідь не обіцяного сприяння учасниками *злочинної організації «ДНР»* у здійсненні їх злочинної діяльності щодо посягання на територіальну цілісність України, здійснював цілеспрямований збір даних про переміщення та розташування у

Волноваському районі Донецької обл. підрозділів Збройних Сил України, що беруть безпосередню участь у проведенні Антитерористичної операції у Донецькій обл., для подальшої передачі вказаної інформації учасниками злочинної організації «ДНР» для здійснення злочинної діяльності проти органів державної влади та військових підрозділів України.

Відповідно зазначеним вироком Волноваського районного суду Донецької обл. від 6.02.2015 р. обвинуваченого Особу 1 визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 256 КК України, тобто заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам **злочинних організацій** та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності.

Крім цього, має місце притягнення до кримінальної відповідальності учасників «ДНР» за участь у діяльності не передбачених законами воєнізованих або збройних формувань. Для прикладу, вироком Артемівського міськрайонного суду Донецької обл. від 24.04.2015 р. у справі 219/2686/15-к¹⁰ притягнуто винну особу до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 260 КК України, а саме за участь у діяльності не передбачених законами воєнізованих або збройних формувань. В описовій частині вироку констатовано, що на початку 2014 р. на території Донецької обл. України невстановленими особами, для насильницького підтримання влади незаконної самопроголошеної так званої «Донецької народної республіки» створено не передбачене законами України збройне формування, діяльність якого полягала в здійсненні методами військових операцій силової підтримки незаконно створених структур «ДНР». При цьому, обвинувачений Особа 3 з метою участі в діяльності непередбаченого законами України збройного формування самопроголошеної так званої «Донецької народної республіки», ознайомився із встановленими правилами поведінки, правами та обов'язками члена вказаного збройного формування, після чого дав свою згоду на їх дотримання, тим самим підтвердив свої наміри на участь у вказаному збройному формуванні та виконанні його цілей та завдань, та у подальшому брав участь у його діяльності. Враховуючи викладене, дії вироком Артемівського міськрайонного суду Донецької обл. від 24.04.2015 обвинуваченого Особу 3 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 260 КК України (участь у діяльності не передбачених законами України збройних формувань).

Таким чином, при судовому розгляді кримінальних проваджень відносно осіб, які причетні до створення і діяльності так званих Донецької та Луганської народних республік, що мають відповідні ознаки терористичної організації, кваліфікація здійснюється за різними статтями. В одних випадках суд кваліфікує дії таких осіб за ст. 258-3 КК України (як участь у *терористичній організації* чи сприяння її діяльності), в інших – за цією ж статтею, але вже як участь у *терористичній групі*, або ж – дії учасників «ДНР» та «ЛНР» кваліфікуються за ст. 256 КК України (сприяння учасникам *злочинних організацій* та укриття їх злочинної діяльності), та в ряді випадків – як участь у діяльності не передбачених законами України збройних формувань за ст. 260 КК України.

Слід зазначити, що складнощі правильної кваліфікації дій, спрямованих на створення терористичної групи чи терористичної організації, пов'язані, зокрема, із тим, що закон не містить чіткого визначення терористичної групи чи терористичної організації в диспозиції ст. 258-3 КК України.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, судам необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України, в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (ст. 26-31 КК України); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (ст.ст. 257, 258, 260). Суди мають досліджувати докази не лише щодо конкретних злочинів, а й до тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо¹¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (*п'ять і більше*), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Визначення злочинної організації у ст. 28 КК України не узгоджується з визначенням терористичної організації, наведеним у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV, зокрема в частині встановлення мінімальної кількості учасників. Терористична організація визначена в законі як стійке об'єднання *трьох і більше осіб*, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів¹².

Основною відмінністю створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України) від створення злочинної організації (ст. 255 КК України) та не передбачених законами воєнізованих

або збройних формувань (ст. 260 КК України), на нашу думку, є мета створення чи діяльності такої організації – терористична діяльність.

Таким чином, можливо зробити висновок, що терористична організація є видом злочинної організації, метою створення чи діяльності якої є терористична діяльність, тобто публічне вчинення насильницьких дій загальнонебезпечним способом (шляхом вибухів, підпалів, інших дій) або погроз вчинити такі дії, що спрямовані на невизначену кількість невинних жертв для схилення інших осіб до певної поведінки на фоні створеної в суспільстві обстановки страху.

Отримані висновки дозволяють розробити чіткі відмежування злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України (створення терористичної групи чи терористичної організації), від злочинів із суміжними складами.

¹ Статистична інформація за 2013–2015 роки про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

² Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. – М.: Логос, 2004. – С. 325.

³ Гаврилин Ю. В., Смирнов Л. В. Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия. Учебное пособие. – М.: Книжный мир, 2003. – С. 6–9.

⁴ Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 273–276.

⁵ Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 13.01.2015 (справа № 1-кп/243/37/2015 243/4875/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

⁶ Вирок місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 12.03.2015 (справа № № 522/17717/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

⁷ Вирок Бердянського районного суду Запорізької області від 06.04.2015 (справа № 310/6513/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

⁸ Вирок Краснолиманського районного суду Донецької області від 22.06.2015 (справа № 236/1707/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

⁹ Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 6.03.2015 (справа № 221/5/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

¹⁰ Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 24.04.2015 (справа № 219/2686/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

¹¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

¹² Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV (із змінами) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

Резюме

Криворучко І. О. Тенденції судової практики з питань кваліфікації дій осіб по створенню терористичної групи чи терористичної організації.

У статті досліджується проблемні питання кваліфікації тероризму, відмежування тероризму від інших злочинів. Проведено аналіз наукового матеріалу, законодавчих та інших нормативно-правових актів, судових рішень у даному контексті. Окреслені відмінності терористичних злочинів від інших злочинів.

Ключові слова: тероризм, терористична діяльність, терористична група, терористична організація, кваліфікація, боротьба з тероризмом.

Резюме

Криворучко І. О. Тенденции судебной практики по вопросам квалификации действий лиц по созданию террористической группы или террористической организации.

В статье исследуются проблемные вопросы квалификации терроризма, отграничения терроризма от других преступлений. Проведен анализ научного материала, законодательных и других нормативно-правовых актов, судебных решений в данном контексте. Очерчены отличия террористических преступлений от других преступлений.

Ключевые слова: терроризм, террористическая деятельность, террористическая группа, террористическая организация, квалификация, борьба с терроризмом.

Summary

Krivoruchko I. Trends in judicial practice for qualification of a person's activity concerning the creation of a terrorist group or a terrorist organization.

The article investigates the problematic issues of terrorism qualification, distinguishing terrorism from other crimes. The analysis of scientific material, legal and other regulations, judicial decisions in this context is carried out. The differences of terrorist crimes from the other crimes are outlined.

Key words: terrorism, terrorist activity, terrorist group, terrorist organization, qualification, fight against terrorism.